

Milica Zarkovic Bookman, THE ECONOMICS OF SECESSION, St. Martin's Press, 1993, New York

У аналитичком простору смешеном између општег и појединачног, обазриво да амбициозно не закорачи ни у један од њих, сместила је своју занимљиву и оригиналну студију америчка ауторка Milica Zarkovic Bookman. Иззови пред којима је стајала су били очигледни: с једне стране, то је била перспектива да својим приступом формулише општу економску теорију сецесије (што би имплицирало неку врсту реинкарнирања историјског материјализма и његовог крутог детерминизма, симплификованог објашњавања свих друштвених појава њиховим економским условима), а са друге стране да се, попут своје претходне књиге о развоју пољопривреде у Индији, задовољи оним типом истраживања који се уобичајено назива *case - studies*. Свест о томе да се креће у простору непознатих димензија, али јасно одређених граница, учинила је да је ова књига по приступу врло оригинална и, за разлику од профила студија који је врло чест у економској литератури, потпуно лишена самодопадљивости пренаглашеног квантификовања односа и процеса који, у суштини, имају претежно квалитативна обележја. Зато је не само језик којим је писана, него и стил ауторкин, другачији од оног који би се могао очекивати под понуђеним насловом. Овде срећемо мноштво опсервација политичке и историјске природе, па и оних које се у САД називају антрополошким студијама, тако да се, након што је прочитао књигу, читалац пита да ли је наслов баш најсрећније изабран. Но, ипак је неспорно да се упориште анализе недвосмислено налази унутар дисциплинарне логике савремене економске науке.

Актуелност теме је функција актуелности збивања у реалном свету. Ово није схоластичка расправа, нити економетријска вежба типа пројекције неодређене будућности, већ покушај да се анализира једна од директних последица глобалног политичког поремећаја који је наступио пропашћу социјалистичког лагера и хладноратовске утакмице. Пошто је, даље, основни узрок колапса једне суперсиле у неефикасном привредном систему са којим се не само идентификовала, него је управо такав систем био физиологија специфичног развојног модела екстензивног привредног раста, а овај је, опет, нужно захтевао одговарајући политички (укључујући и спољно-политички амбијент), то је образац сецесије досадашњих источноевропских друштава најчистији пример економске детерминисаности таквих процеса. Но, када међународна јавност прихвати сецесију као легитимну појаву (на шта је пресудно утицала околност што та појава настаје у земљама које су сматране војно и политички конфронтираним, па се кроз њено подржавање поспешује процес даље маргинализације традиционалног противника), тешко је подвући црту и захтеве за сецесијом неких других региона, у саставу тзв. западног света, сматрати анахроним или антицивилизацијским. Очигледно је, дакле, да се приступ сецесији не може свести на голи политички утилитаризам или опортунизам војних планера, већ је реална појава и резултат процеса који су, мада конзервисани, ипак тињали под прекривачем блоковске и идеолошке поделе света.

У широкој лепези захтева за измене државних граница, који имају битно различите узроке па и природу, одређивање концепта сецесије у односу на друге промене државног територија (престанак постојања одређене државе поделом на неколико нових, насилна промена граница окупацијом или иредентистички покрети), не представља само захтев за формализацијом истраживачког задатка, већ је и елемент самог истраживања. Нарочито је велика спољна сличност између иредентистичких покрета и захтева за сецесијом, а такође се и многи захтеви за сецесијом у суштини, тј. на дужи рок, могу схватити и само као прва фаза иредентистичке промене, јер сецесијом добијени субјект убрзо бива интегрисан у другу државну заједницу, тј. ону која представља матичну националну државу. Са друге стране, сепаратистички покрети (који се у нашој дневнополитичкој терминологији мешају са сецесионистичким), теже успостављању аутономних центара моћи у односу на централне државне органе, али најчешће не подразумевају и непосредну промену државних граница. Но, ако се узме у обзир да се као сецесионистичка јединица најчешће јавља нека која већ има извесна јавноправна обележја (област, република...), сепаратизам понекад може, али не мора обавезно да води у сецесију. И следећа околност, то што сецесија значи да извесна група људи напушта једну државну заједницу и формира сопствену, али при томе и "односи" део територије, указује да постојање територијалних сукоба између постојећих земаља може да се сматра околношћу која изазива иредентистичке или сецесионистичке покрете. Ако се узме у обзир да само 25% чланица ОУН нема нерешених територијалних питања са својим суседима (ст. 7, 15), аутор упозорава да сецесија може да буде масовна појава следећих деценија, уколико се у међународном праву широко отворе врата за ове врсте промена. Занимљиво је и опажање да су случајеви сецесије у Новом свету, због мање оптерећености етничким наслеђем, резултат другачијег сета детермината од оних које срећемо широм тзв. Старог света.

У жељи да своју анализу приближи идеји о општој теорији сецесије, ауторка је као оквир опсервације формирала скуп прилично хетеродоксних случајева, али подобних за емпиричку анализу: сама каже да се при томе руководила жељом да обухвати што шира географска подручја, историјске услове, политичке прилике и различите нивое развијености. Из таквог приступа је резултирао избор 37 различитих подручја, дакле аналитички оквир који је по страни оставио многе неуралгичне тачке савременог света, и ограничио се само на репрезентативне случајеве. Сваки случај је анализиран преко следећих фактора: (1) историјске прилике, (2) политички систем, (3) економски систем, (4) етничка структура, (5) постојање политичке организације или покрета који захтева сецесију, (6) да ли је то једини покрет (или је у конкуренцији са другим опцијама), (7) време када је постао озбиљан политички чинилац у својој земљи, (8) да ли је за насилну или мирољубиву промену, (9) каква је морална база постојеће државе (тј. да ли је постојећа држава настала добровољно или не), (10) какав је легитимитет покрета (често је то одржани референдум, али у мноштву случајева и само ослободилачки покрет), (11) какви су му непосредни политички захтеви, (12) да ли у уставу постоји основ за такву политику, и (13) какав је став међународне заједнице, да ли она подржава сецесионистички покрет.

У другој глави приближавамо се централној идеји анализе: економским варијаблама које имају различит значај и неједнако доприносе актуелизацији идеје сецесије у појединим фазама процеса. Као фазе процеса који је доведен до краја, тј. до успешне сецесије, наводе се следеће: а) преиспитивање постојећег положаја региона у оквирина одређене државе, б) редефинисање нове заједнице, успостављање свести о посебности региона и његовој способности да постане државна заједница са свим припадајућим

атрибутима, и в) успостављање нове равнотеже, мреже односа са другим субјектима међународног јавног права. Овај ток, који може да буде заустављен, замрзнут или напуштен како нереалистичка политичка опција и пре окончања програма сецесије, посматра се кроз присуство једног низа економских варијабли у свакој од наведених фаза. Варијабле чији се утицај у анализи посматра су (1) релативни доходак региона, (2) апсолутни ниво дохотка, (3) значај националног тржишта за регион, (4) нето токови националног капитала у регион и (5) да ли регионалне власти већ имају неки обим аутономије у економским питањима. Приметимо да неке друге, паралелне анализе исте појаве (на пример, чувена анализа Deutsche банке) узимају већи број варијабли у разматрање, па се и ауторки може замерити што учешће спољне трговине датог региона (тј. релативни значај унутрашњег према спољном тржишту и девизном приливу) недовољно валоризује, мада је управо ово питање судбинско обележје и од њега у највећој мери зависи могућност преласка у трећу фазу - успостављање нове равнотеже.

У истраживањима директних економских обележја региона у којима постоје сецесионистички покрети, полази се од здраворазумског закључка да ће овакви захтеви бити присутнији у регионима у којима је одступање од просечног нивоа дохотка веће. Такав приступ проистиче из логике развоја: докле год развој траје, и уколико је интензивнији, сви региони имају шансу да узму учешћа у њему, па је текуће остварени ниво дохотка само релативно ограничење; но, уколико дође до дугорочне стагнације, достигнути ниво дохотка постаје апсолутна, непроменљива (на више) величина и сматра се већим ограничењем него у фазама динамике. И заиста, анализирајући податке за све посматране регионе, долази до закључка да су то подручја која показују веће релативне разлике према националним просецима, било тако што имају виши доходак од националног, било нижи. Када се ово разматрање доведе у везу са апсолутним нивоом дохотка, види се да само мали број региона са високим дохотком има сецесионистичке захтеве, док је много већа фреквенција таквих опција међу регионима који имају не само нижи, него и у апсолутном смислу низак ниво друштвеног производа. Очигледно је да је реч о регионима чије становништво верује да је експлоатисано и да би им било боље ванекономске и политичке заједнице у којој се налазе. Што се претходне групе тиче, региона високог дохотка и вишег од просечног, очито се ради о страху од стагнације или успоравања или сопственог развоја у корист мање развијених региона. Да се ове ситуације могу сматрати стандардима, показују изузеци: веома је мали број региона које аутор не може директно да лоцира у неку од наведених група: наводи, наиме, само два случаја у којима имамо регионе високог дохотка, али неодговарајуће ниског општег нивоа развијености (поименце, Пенџаб и Катангу). У овим случајевима би економски аргументи у прилог сецесије могли да буду толико очигледни да се само анализом много других, конкурентних интереса може објаснити зашто сецесионистички покрети у њима нису били успешнији.

Испитивање слично претходном, у којем аутор истражује кретање роба из и у регион са националног тржишта и из иностранства, као и кретање свих фактора, укључујући и салдо фискалних токова, је следећи сегмент ове богато документоване студије. Природно је очекивање да ће региони који имају високу зависност од националног тржишта имати и виши ниво дохотка и развијености: анализа и потврђује да је то случај. Нешто мањи степен поклапања имамо када посматрамо релативни ниво дохотка: у државама где је број региона мањи, на пример у бившој ЧССР, Словачка има висок ниво дохотка, али релативно нижи од Чешке, што може да изазове утисак да и регион који има висок доходак и ниво развијености, јер је високо тржишно интегрисан, само због релативног нивоа развијености напушта заједницу. То је, очито, атипична ситуација, јер је оваква анали-

за много прецизнија уколико је број посматраних региона унутар датог националног тржишта већи. Са друге стране, ниска трговинска међузависност, поготову уколико још има и јасну тенденцију опадања, је јасан знак да је сецесија већ увелико у току.

Са овим економским карактеристикама региона кореспондирају и захтеви за политичком организацијом, бар када је реч о економским компетенцијама локалних органа. Уколико су наведене економске индиције за појаву сецесионистичких захтева евидентније, утолико су и политички процеси децентрализације, као спољна манифестација објективних потреба датог друштва, такође манифестни.

Економски основи сецесионистичких аспирација резултирају у два модела понашања ових региона: то су модели "ми желимо да изиђемо" и "ми желимо промене". У оквирима тако дефинисаних модела, директно се испитује међузависност економског положаја региона и сецесионистичких аспирација његовог становништва. При томе су економски захтеви такође самоевидентни у случајевима Словеније и Катанге, док су у другим развијеним подручјима (Квебек, Баскија, балтичке земље), у којима се у први план стављају аргументи у вези са националном културом или језиком, једва прикривени. Овој листи ауторка додаје још и Сингапур, Пенџаб и Словачку, чиме (у основи, јер указује још на неколико подручја у неразвијеним земљама у којима постоји концентрација екстрактивне индустрије) исцрпљује случајеве у којима је сецесију довољно објаснити само економским интересима одговарајућих региона. Из таквог њеног става (ст. 94), аргументумом а *contrario*, следи да у свим осталим случајевима економски рацио није најважнији. Чинећи ову вододелницу, ауторка можда несвесно имплицира још једно обележје сецесионистичког процеса, тј. обележје интензитета сукоба. Читалац не мора да буде уверен да је интензитет сукоба (опција: "желимо ван") баш последица апсолутне резолутности и кристалне јасноће економског интереса региона, док би опција "желимо промене" означавала да економски сукоб није тако изражен, или да постоје и неки други разлози који утичу на расположење.

У исцрпном прегледу случајева, класичној *case-study*, ауторка анализира чак девет најизраженијих случајева региона који напуштају своје раније државне заједнице, као и три (Ломбардија, Квебек и Порторико), чији се сецесионизам може објаснити жељом да се битније измене односи економске интеграције држава у којима се налазе.

Као најзначајније неекономске факторе сецесије, а управо такве случајеве разматра на следећим странама (мада, ваља признати, овима не посвећује исту такву пажњу како и онима за које претпоставља да су засновани на доминантном економском сукобу), истиче религију, језик и национална осећања. Ова три порива за сецесију ауторка тестира на случајевима Кашмира и Асама (муслиманску религију насупрот будизму који доминира у Индији), Каталоније и Баскије (језик) и Трансилваније, где се, по нашем мишљењу, пре ради о класичном иредентизму мађарске мањине, него о сецесионизму. Карактеристичан је модел Курдистана: без обзира што ни у једној од две земље у којима живе, Курди немају територијално - организационе јединице (аутономије и сл.), и не желе да се споје са матицом - које такође нема - објективно је њихов сепаратизам најдиректнија претпоставка за стварање нове државе, дакле представља спој свих процеса који се у међународном праву користе у вези са променом државних граница. И најзад, последњи (економски атипичан) случај је Сри Ланка, односно Тамилски покрет. За неке од тамошњих фракција, на пример, Тамилске тигрове, покрет има сецесију као коначни циљ, док су многобројне друге фракције у основи реформистички оријентисане. О тој танкој линији која дели реформисте

(заговорнике економске децентрализације) од сецесиониста ауторка и сама каже да је прилично неодређена и да региони по правилу теже све већој децентрализацији све док се не постигне ниво суверенитета (ст. 115). Зато је децентрализација прилично ефикасна мера у превенцији сецесије.

У следећој фази, фази редефинисања свог новог идентитета након чина сецесије, бивши регион је суочен са многобројним проблемима расправљања заједничког наслеђа. Чак и сам заједнички простор, физичка близина, чине да су питања њиховог новог договора неминовна. За разлику од развода брака, где сваки од бивших супружника може да започне потпуно нови живот, удаљен од бившег супружника, две државе ће објективно морати да наставе са својим односима, без обзира на тежину наслеђа којег чин сецесије носи са собом. Све те, врло различите околности, деле се на две групе: оне које се тичу унутрашњих односа држава (тј. које су биле унутрашња питања раније државе) и некадашњих спољних односа те државе.

Међу најзначајнијим економским проблемима заједничког наслеђа се налази јавни дуг, коме је врло сличан и онај који је земља претходница имала према иностраним повериоцима. Методологију за његову расподелу није могуће једнообразно формулисати, јер су управо спорови око употребе средстава јавног сектора међу регионима и били једна од најзначајнијих разлика међу њима. Најчешћи критериј: равноправна подела јавног дуга према броју становника, је још мање примењив код спољне задужености земље, јер је регионална упућеност на страна тржишта, а тиме и могућност обезбеђивања страних средстава плаћања, неједнака за поједине регионе. Врло сличну судбину јавном дугу има и имовина јавног сектора. За разлику од оних случајева сецесије који су познати из историје, у догађајима чији смо савременици до сецесије долази у државама у којима је присуство јавног сектора било веома значајно или чак доминантно. Зато се расправљање ове имовине своди на два централна питања: шта се дели и по којим ценама. Често се отвара и проблем тзв. унете имовине, тј. имовинске масе коју је неки од оснивача претходне државе унео у заједницу. Релативно најмање спорна је околност да имовина јавног сектора, која се налази на одређеној територији, припада оној држави која настаје на тој територији. Порески систем бивше државе такође може да изазове спорове: сецесионистички регион обично истиче и своје захтеве у погледу вишка средстава која је уплатио у корист централних фискалних власти, тј. вишка изнад пропорционалног оптерећења заједничким пословима и повраћаја из буџета у регион. Слична међурегионална преливања производи и банкарски систем и монетарна политика, који модификују нормалне односе тржишне привреде, стварајући извесне облике институционалних ренти у корист или на штету неких региона. Зато се нове државе одмах одлучују на стварање сопствених монетарних власти, али, најчешће, ризикују и масивне поремећаје и инфлацију. С обзиром да је национална валута један од најизразитијих симбола државотворности, запажа се да се чак и региони који не спадају у категорију "желимо ван", попут Квебека, озбиљно баве концептом издавања сопственог, регионалног новца, односно поделом монетарне власти. Наредно сложено економско питање се тиче међурејубличких инвестиција. Међу посматранима је најкарактеристичнији случај да је сецесионистички регион инвестирао у подручја која остају у бившој заједничкој држави, па се поставља питање како сада он може да поставља захтеве за репатријацију профита, када више не постоји јединствени привредни простор. У даљој анализи се испитује још неколико карактеристичних проблема редефинисања нових државних творевина, а посебно ефекти субвенција, трошкова формирања људског капитала, одговорности за ефекте екстерне економије (на пример, загађење средине), који се сада више не решавају логиком ун-

утрашњег законодавства, проблеме који могу да настану услед дисконтинуитета државног простора, уколико је сепесионистички регион прекинуо непрекидност територије, поделе опреме оружаних снага земље, као и права на задржавање националних симбола.

Расподела "заоставштине" коју формира мрежа односа са иностранством, а која обухвата институционалне оквире међународних економских односа (чланство у организацијама и уговоре), фактичку дистрибуцију спољне трговине према појединим подручјима (укључујући и углед, право на употребу ознаке порекла и сличних атрибута), као и сложени комплекс односа поводом страних инвестиција и токова капитала, такође је комплекс којег сепесионистичка држава мора да уреди у процесу својег реформулисања.

Трећу фазу процеса представља преиспитивање економске способности региона да функционише као нова државна творевина настала сепесијом. Ауторка студије не даје дефинитивне одговоре, али процењује да се сви опсервирани случајеви могу груписати у четири категорије: а) региони са апсолутно високим дохотком и високим нивоом развијености, имају услова да задрже своје раније перформансе, б) региони релативно високог дохотка (дакле изнад националног просека), али великих развојних потенцијала такође могу да успоставе потребан ниво економске стабилности, док в) региони ниског дохотка и малог развојног потенцијала немају економске основе за посебну политичку егзистенцију. Што се тиче г) остатка раније државе коју је сепесионистички регион напустио, евидентне су многобројне економске промене које утичу на способност даљег опстанка као самосталне заједнице. Сасвим је извесно да неки општи образац не постоји: сепесија неких од анализираних региона доводи од престанка постојања раније државе, односно њене немогућности да опстане, док се неки други региони могу осамосталити, а да то битно не угрози перформансе националне економије остатка.

Закључна разматрања студије су посвећена општем погледу на сепесију крајем XX века. Пластичније него било какав други закључак може да послужи наслов једног пододељка: "Што се више мења, све више је исто": разбуктавају се широм света страсти религиозне нетолеранције, реконструишу некадашњи, деветнаестовековни политички савези, поново започињу свађе око давно утемељених државних међа, отворено напушта привид равноправности у међународним односима и уводи двоструки стандард, свет се присећа старих непријатеља и страхује да било какав, релативно безначајан догађај, поново не запали фитиљ широких конфронтација. У преиспитивањима читавог корпуса политичке цивилизације XX века, у којој су незаобилазна права народа на самоопредељење, паралелно са демократским политичким тековинама, људским правима и економским оквирима развијених тржишних привреда, морамо се јасно суочити и са последицама њихове апсолутизације. Једна од њих је и пролиферација микро држава. Пошто свака мањина има и у својим оквирима мањину, апотеоза принципа демократичности и самоопредељења логички води успостављању све мањих и мањих етничких ентитета, а тиме и легитимности њихових захтева за успостављањем сопствене државе путем сепесије из постојеће. Како постићи међуетничку, конфесионалну и расну толеранцију, тако да се из оваквих конфликта не рађају сукоби који воде променама државних граница, питање је на које књига не може да да одговор, али цивилизација којој припадамо то мора да уради, и то одмах. Само малу утеху може да нам пружи логика једног државника из новостворене државе, који каже да ће се после пет-шест година уживања у независности, када се осећај слободе и пуно срце због стеченог суверенитета заморе, доћи време за разговор о новим интеграцијама. А у њима ће, пошто се сви остали интереси или

обзири обезбеде или надахнућа истопе, економски интереси опстанка сигурно бити окосница. Посматрано на довољно дуги рок, ипак се читава проблематика сецесије може, на крају крајева, одредити као функција економских процеса!

др Светислав Табороши

Радован Самарџић, СЕОБЕ У СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ, Библиотека "Политика и друштво", св. 53, Издавачка задруга "Политика и друштво" и "Научна књига", Београд, 1991. 112 стр.

Обнова рада Издавачке задруге "Политика и друштво" и наставак издавања популарне Библиотеке "Политика и друштво" пропраћени су на страницама овога часописа приказом књиге др Александра Миљковића. Том приликом је истакнуто да све књиге заслужују посебан приказ. Ако би се судило само по наслову то би у првом реду требало да важи за књигу Радована Самарџића о сеобама Срба.

Најугледнији историчар у савременој Србији даје у њој кратак преглед сеоба које као усуд вековима прате један народ. Оне су, како писац каже, "крвав ожиљак" у свести Срба иако они нису једини који су вековима били принуђени да се селе да би опстали, ишчежавајући као понорнице у знаним и незнаним просторима и појављујући се на другим местима (стр. 5). Када би остајали били би преплављени походима других и одвођени у ропство далеко од свога станишта. Касније је словенска плима потапала и мењала демографски састав романских насеља на Балкану све до Јадрана. Затим су морали да се селе због продора Турака. Срби су потискивани ка северу али је већи део становника остао под новом влашћу. После пада деспотовине (1459), знатан део је прешао у јужну Угарску а делови северне Србије су остали празни. У њих су се досељавали с југа, највише из горњег Подриња, Старог влаха и Брда (стр. 9). Свуда су се староседеоци лако стапали с њима блиским досељеницима. Сточари су се лако премештали (земљу су држали углавном Турци, спахије). Сеобе су биле стална појава. Оне су прелазиле и границе Турске и то је трајало неколико векова (стр. 22). За примање новог поданства Срби су најчешће тражили исте повластице које су имали у Турској (стр. 22). Главни узрок сеобе било је погоршање стања у Турској и могућност да се у новој средини задрже стечене повластице (стр. 23) а по мишљењу Самарџића све чешћа насиља и страх од одмазде били су другоразредни разлог сеоба (стр. 23).

Из Босне и Херцеговине су (почев од 1580) Срби почели да прелазе у Аустрију и Млетке (стр. 24) а у напуштене крајеве Турци су довлачили нов живаљ (стр. 25). Иако Млетачка Република није предњачила у верској нетрпељивости, Срби су већ у првој генерацији губили своја обележја (стр. 26).

Срби су били староседеоци "знатног дела Далмације, бар од Цетине ка југу" а од средине XV века почело је досељавање Срба пред Турцима (стр. 26). У тим крајевима Срби су потпали под утицај староседелацке мањине и нестајали (стр. 27), по мишљењу писца зато што, у скупеном простору нове средине, нису могли да граде манастире и чувају свој начин живљења већ су морали да се прилагођавају средини у коју су дошли а деловала је и католичка курија (стр. 28-29). Због пљачкашких провала Турака, Срби из околине Задра, Шибеника и Сплита су бежали на острва, у Истру или Италију (стр. 29). "Маса се кретала понекад збуњено, понекад безглаво, најчешће захваћена бурним ратним вртлогом на стешњеном простору. Великих похода трагом светлости звезде водиле готово да није било" (стр. 33). Зато су нестајали. Тај суд о нестајању Срба се убрзо ублажава и своди на